

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ)

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2016

ΟΙ ΛΑΖΑΡΙΝΕΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΣΕΡΡΩΝ

Εισαγωγικά

Το έθιμο της Λαζαρίνας, που σχετίζεται με την Ανάσταση του Λαζάρου, περιγράφηκε εκτενώς στο βιβλίο μας *Οι Λαζαρίνες της Βισαλτίας*¹. Αυτή η περιγραφή, όμως, όπου καταγράφηκαν 69 λαζαριανά τραγούδια, αφορά μόνο στη Βισαλτία. Στη συνέχεια με το βιβλίο μας *Δημοτικά τραγούδια*² συμπληρώθηκε η καταγραφή των λαζαριανών τραγουδιών της Βισαλτίας και καταγράφηκαν συνολικά 80 λαζαριανά τραγούδια με 132 παραλλαγές τους. Από τα 80 αυτά τραγούδια μόνον δύο και οι παραλλαγές τους αναφέρονται στην Ανάσταση του Λαζάρου, γεγονός που οδηγεί φαινομενικά σε αντίφαση. Με το κείμενο αυτό επιχειρείται: α) Να αρθεί αυτή η αντίφαση. β) Να επεκταθεί η αναφορά για το έθιμο και σε άλλες περιοχές του Ν. Σερρών³. γ) Να συσχετισθούν οι Λαζαρίνες των Σερρών με τις Λαζαρίνες των Ελλήνων γενικότερα.

Η προέλευση του εθίμου

Η αντίφαση που προαναφέρθηκε οφείλεται στο γεγονός ότι τα λαζαριανά τραγούδια του εθίμου έχουν την αφετηρία τους στα αρχαία κάλαντα. Σε ένα άρθρο του Τερπνιώτη Κ. Σιαμάκη⁴ αναπτύσσεται η σχέση ανάμεσα στα κάλαντα της αρχαιότητας και στα σημερινά κάλαντα γενικώς, μεταξύ των οποίων είναι και τα κάλαντα του Λαζάρου, δηλαδή τα λαζαριανά τραγούδια.

Σύμφωνα με το άρθρο αυτό του Κ. Σιαμάκη: Τα σημερινά κάλαντα των παιδιών, στην αρχαία Ελλάδα ήταν ένας από τους **αγερούς**, δηλαδή ένας από τους εράνους, που γίνονταν για διάφορους λόγους. Κυρίως όμως **αγεροί** λέγονταν τα κάλαντα των παιδιών.

Στην αρχαιότητα, όταν δεν υπήρχαν ημερολόγια, εκείνοι που ασχολούνταν με τη μέτρηση του χρόνου ανακοίνωναν στο λαό την αλλαγή

1. Δες Ν. Πα. 3 στο τέλος του κειμένου, όπου καταχωρίζεται η βιβλιογραφία, αλλά και οι συντομογραφίες για τις βιβλιογραφικές αναφορές.

2. Δες Ν. Πα. 4.

3. Δες και Υ. Η., σσ. 183-211 και 445-464, όπου περιγράφεται το έθιμο. Οι περιγραφές αφορούν πάνω από 35 χωριά του νομού Σερρών, πέρα από όσα αναφέρονται στο παρόν κείμενο.

4. Δες Κ. Σ.

του χρόνου, ή και του μήνα, με τα κάλαντα των παιδιών. Τα παιδιά μετέφεραν στο λαό το μήνυμα της χρονικής αλλαγής με τραγούδια που είχαν μηνύματα και ευχές κι ο λαός έδινε στους μικρούς αγγελιοφόρους φιλοδωρήματα. Στην αρχή τα φιλοδωρήματα ήταν καρποί, ξηροί ή λιασμένοι, ενώ αργότερα ήταν νομίσματα μικρής αξίας.

Παλιότερα τα κάλαντα λέγονταν στην αρχή κάθε μήνα, ύστερα καθιερώθηκε να λέγονται κάθε πρωτοχρονιά. Ξέρουμε όμως ότι η πρωτοχρονιά άλλαξε για δύο λόγους. Ο ένας είναι ότι μετέθεταν την αρχή του χρόνου άλλοτε στη φθινοπωρινή ισημερία, άλλοτε στην εαρινή και άλλοτε στο χειμερινό ηλιοστάσιο, στην καρδιά του χειμώνα, όπως γίνεται σήμερα. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι κατά περιόδους είχαν λαθμενή εκτίμηση για τη διάρκεια του έτους. Έτσι η πρωτοχρονιά κινούνταν μέσα στη διάρκεια του χρόνου, ανάλογα με το πώς πήγαινε το «ρολόι» του ημερολόγιου, αν πήγαινε μπροστά ή πίσω, αν δηλαδή η διάρκεια του χρόνου που λογάριάζαν ήταν μικρότερη ή μεγαλύτερη από την πραγματική. Όταν οι ειδικοί αποφάσιζαν και άλλαζαν την πρωτοχρονιά για έναν από τους πιο πάνω λόγους, μετακινούσαν μαζί με την πρωτοχρονιά και τα κάλαντα. Όμως, επειδή οι συνήθειες του λαού δεν άλλαζαν εύκολα, σ' αυτές τις μετακινήσεις της πρωτοχρονιάς είχαμε άλλους που τις ακολουθούσαν με τα κάλαντά τους κι άλλους που επέμεναν σ' αυτό που ήξεραν. Κρατώντας δηλαδή τα κάλαντα, ενώ είχε αλλάξει την αρχή του χρόνου⁵. Έτσι το αποτέλεσμα είναι να έχουμε κάλαντα σε διάφορες χρονικές στιγμές του έτους, ενώ όλα τα κάλαντα ήταν πρωτοχρονιάτικα. Για παράδειγμα, όταν οι Ρωμαίοι όρισαν ως πρωτοχρονιά την 1η Ιανουαρίου, αντί για την 1η Μαρτίου που ίσχυε, άλλοι έλεγαν τα κάλαντα στην νέα πρωτοχρονιά, την 1η Ιανουαρίου, κι άλλοι επέμεναν και τα έλεγαν την 1η Μαρτίου.

Όταν ήρθε ο Χριστιανισμός, το έθιμο με τα κάλαντα επιβίωσε μέσα στο κλίμα του Χριστιανισμού, και με αιτία τις ημερολογιακές μετακινήσεις που προαναφέρθηκαν, τα μεν κάλαντα της 1ης Ιανουαρίου διασπάρθηκαν στο δωδεκαήμερο των Χριστουγέννων, τα δε κάλαντα της 1ης Μαρτίου στις ανοιξιάτικες γιορτές, όπως το Σάββατο του Λαζάρου.

Τα κάλαντα των παιδιών στην αρχαιότητα είχαν ονομασίες ανάλογα με την εποχή που λέγονταν. Αν λέγονταν τη φθινοπωρινή ισημερία ήταν οι *ειρεσιώνες*⁶, ενώ στην εαρινή ισημερία ήταν τα *χελιδονίσματα*,

5. Όπως έγινε με τους παλιοημερολογίτες στη χώρα μας, που δεν ακολούθησαν το νέο ημερολόγιο που καθιερώθηκε το 1923, όταν ονομάστηκε η 16η Φεβρουαρίου ως 1η Μαρτίου.

6. *Ειρεσιώνη* στην αρχαία ελληνική γλώσσα λεγόταν καταρχάς ένα κλωνάρι ελιάς στολισμένο με μια τούφα μαλλί (*είρος* = μαλλί) και με διάφορους πρόσθετους καρπούς απ' αυτούς που υπάρχουν άφθονοι κατά τη φθινοπωρινή ισημερία, ιδίως ρόδια, κυδώ-

κι αργότερα *κορωνίσματα*⁷. Στην αρχαία Ελλάδα πριν από το 432 π.Χ. είχαν την πρωτοχρονιά στη φθινοπωρινή ισημερία, ενώ μετά την είχαν στην εαρινή ισημερία. Για το λόγο αυτό από την αρχαία Ελλάδα έχουμε διασωσμένα κάλαντα μόνο φθινοπωρινά και εαρινά.

Από την αρχή, οι *ειρεσιώνες*, τα *χελιδονίσματα* και τα *κορωνίσματα* ήταν χωρίς κανένα θρησκευτικό χαρακτήρα. Θρησκευτικά στοιχεία, πρώτα ειδωλολατρικά κι έπειτα χριστιανικά, μπήκαν στα κάλαντα μόνο σε χρόνια όψιμα. Έτσι βλέπουμε στις *ειρεσιώνες* και στα *χελιδονίσματα* ν' απουσιάζει κάθε ίχνος θρησκευτικού στοιχείου, ενώ σε οψιμότερο *κορωνίσμα* βλέπουμε τον *Απόλλωνα* σαν πατέρα της *Κορώνης* και τους θεούς σαν εκτελεστές των ευχών. Ύστερα τη θέση των αρχαίων θεών πήρε ο Χριστός και οι άγιοι της χριστιανικής θρησκείας.

Οι κάτοικοι της σημερινής Βισαλτίας, οι γηγενείς και όσοι εγκαταστάθηκαν σ' αυτήν μέχρι και τους βαλκανικούς πολέμους, είχαν διαμορφώσει από παλιότερα ενιαίο πολιτισμικό περιβάλλον. Οι Ηπειρώτες, οι Θεσσαλοί και οι Δυτικομακεδόνες που εγκαταστάθηκαν στον τόπο μας, μαζί με τους ντόπιους, μιλούσαν όλοι σχεδόν το ίδιο περιόπου γλωσσικό ιδίωμα, με βαθιές ρίζες στην αρχαία ελληνική γλώσσα⁸, τα παιδιά τους έπαιζαν τα ίδια παιχνίδια⁹, είχαν τα ίδια έθιμα¹⁰, τραγουδούσαν τα ίδια τραγούδια. Μερικά από αυτά τραγούδια έχουν τις ρίζες τους στην αρχαιότητα, όπως φαίνεται στα αρχαία δωρικά *χελιδονίσματα* της εαρινής πρωτοχρονιάς και στα παραδοσιακά κάλαντα Δωδεκαήμερου της Βισαλτίας, τα *κόλιντα*. Είναι εμφανές ότι και από τα δύο απουσιάζουν οι θρησκευτικές αναφορές και η ομοιότητα των στίχων τους εντυπωσιάζει δείχνοντας σαν να είναι τα δεύτερα αντιγραφή από τα πρώτα¹¹.

νια, σύκα και σταφύλια. Γι' αυτό, είναι αναντίρρητο ότι και το δημοτικό τραγούδι για τα κάλαντα, που λεγόταν *ειρεσιώνη*, είναι της φθινοπωρινής πρωτοχρονιάς.

7. Επειδή τραγουδούσαν την *κορώνη*, την κουρούνα.

8. Δες Ν. Πα. 1, 2η e-έκδοση, σσ. 21-46 (Εισαγωγή) και σ. 47 (Πίνακας 6, με αξιοσημείωτες λέξεις).

9. Δες Ν. Πα. 2.

10. Μετά το 1922 αυτή η ομοιομορφία στα έθιμα άλλαξε. Οι συμπαγείς ομάδες των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στη Βισαλτία, έφεραν και διατήρησαν, όπως ήταν φυσικό άλλωστε, τα δικά τους πολιτισμικά στοιχεία. Βέβαια η συμβίωσή τους με τους ντόπιους, επηρέασε βαθμιαία και αμφίδρομα τους πληθυσμούς, και μάλιστα τα έθιμά τους επηρεάστηκαν ανάλογα με τη σύνθεση της κάθε κοινότητας. Έτσι επηρεάστηκε, αλλού λίγο αλλού πολύ, και το έθιμο με τις *Λαζαρίνες*, όπως θα περιγραφεί πιο κάτω.

11. Στα *χελιδονίσματα* της αρχαίας Ελλάδας, τα παιδιά αφού έλεγαν το άγγελμα της πρωτοχρονιάς και τις ευχές τους, χωρίς θρησκευτικές αναφορές, διατύπωναν τις απαιτήσεις τους για φιλοδώρημα κι ύστερα περνούσαν στις απειλές των νοικοκυραίων με τους στίχους:

...αν όμως δεν μας δώσεις δεν θα περάσει έτσι·
την ανυλόπορτά σου σηκώνουμε ή το στέγαστρό της,...

Κάτι ανάλογο έγινε και με τις ειρεσιώνες.

Όταν η πρωτοχρονιά μετατέθηκε από τη φθινοπωρινή στην εαρινή ισημερία, μετακινήθηκαν και τα κάλαντα με ανάλογες προσαρμογές. Οι ειρεσιώνες χρησιμοποιήθηκαν έτσι και ως χελιδονίσματα και πέρασαν κάποιοι στίχοι τους στα λαζαριανά κάλαντα της Βισαλτίας. Για να φανεί αυτή η ομοιότητα παραθέτουμε τους στίχους μιας ειρεσιώνης¹².

Η ειρεσιώνη:

Μπαίνουμε μές στ' ἄρχοντικό μεγάλου νοικοκύρη,
ἀντρειωμένου καὶ βροντόφωνου καὶ πάντα εὐτυχισμένου.
Ἀνοίξτε, πόρτες, μόνες σας, πλοῦτος νὰ ἔμπη μέσα,
καὶ μὲ τὸν πλοῦτο συντροφιά χαρὰ μεγάλη κι εὐτυχία
κι ὁλόγλυκη εἰρήνη, τ' ἄγγειά του ὅλα γεμάτα νᾶναι
καὶ τὸ ψωμὶ στὴ σκάφη νὰ φουσκῶνη πάντα καὶ νὰ ξεχειλιῇ.
γι' αὐτὸ ἐδῶ τὸ παλληκάρι σας
ἢ νύφη νᾶρθη θρονιασμένη σὲ θρονί,
μουλάρια σκληροπόδαρα στὸ σπιτικὸ αὐτὸ
νὰ σᾶς τὴν κουβαλήσουν,
καὶ νὰ ὑφαίνη πανὶ σὲ ἀργαλειὸ μὲ χρυσάργυρες πατῆθρες.

Τον πρώτο στίχο της τον διαβάζουμε σχεδόν αυτούσιο σ' ένα λαζαριανό τραγούδι της Βισαλτίας:

Σ(ι) αὐτὰ τα σπίτια που ῥταμι στ' ανώια τα μιγάλα¹³,...

Και το περιεχόμενο των τριῶν τελευταίων στίχων της, το βρίσκουμε σχεδόν ίδιο σε ένα άλλο λαζαριανό τραγούδι της Βισαλτίας:

*Σύρι να πεις τη μάνα σου για να σ' αρραβουνιάσει¹⁴,
να φέρεις νύφ(η) ἀπού μακριά τξιλέπη θυγατέρα.
Να φέρει χίλια πρόβατα τριακόσια δαμαλίδια,
να φέρει κι προυσκέφαλα, κινήματα κι γράμματα¹⁵.*

Το ίδιο γινόταν και στα κόλιντα της Βισαλτίας. Τα παιδιά της γενιάς μας, εκτός από τα γνωστά κάλαντα της ημέρας της γιορτής, όπως το «Καλὴν ἡμέραν ἄρχοντες», τραγουδούσαν την παραμονή και τα κόλιντα, βροντώντας τις εξώπορτες με τις τοπούζες (=ξύλινα ραβδιά με σφαιρική ἀπόληξη) και φωνάζοντας:

<i>Κόλιντα, μπάμπου, κόλιντα!</i>	(το μήνυμα)
<i>Τρεις χιλιάδες πρόβατα κι ἄλλα τόσα γίδια.</i>	(οι ευχές)
<i>Δο μ', κυρά μ', καρύδια,</i>	(οι απαιτήσεις)
<i>μη σι σπᾶς' τα κιραμίδα.</i>	(οι απειλές).

Στο Σιτοχώρι μάλιστα της Βισαλτίας οι απειλές θαρρεῖς ὅτι αντιγράφηκαν ἀπὸ τα αρχαῖα κάλαντα και μιλοῦν για την αὐλόπορτα

<i>... δο μ', κυρά μ', καρύδια</i>	(οι απαιτήσεις)
<i>μη σι σπᾶσον τ' θύρα σου κι την παραθύρα σου...</i>	(οι απειλές).

12. Ἀπὸ μετάφραση του Κ. Σ.

13. Δες Ν. Πα. 4, ἀριθ.(μός) τη.(αγουνδιού) 589.0 και Χ. Β., σ. 192.

14. Δες Ν. Πα. 4, ἀριθ. τη. 631.1.

15. Δες Γ. Κ., σ. 92: «Λεβέντη μην πυκνοπερνάς».

Αν ανατρέξει κανείς στα λαζαριανά τραγούδια της Βισαλτίας θα βρει πλήθος από ανάλογες τέτοιες ευχές.

Η απουσία αναφοράς της Ανάστασης του Λαζάρου στα λαζαριανά τραγούδια των γηγενών της Βισαλτίας δεν είναι γνώρισμα μόνον της Βισαλτίας. Οι καταγραφές που έχουν προηγηθεί, αλλά και οι αφηγήσεις συμπολιτών μας, μας πείθουν ότι είναι γνώρισμα και σε άλλες περιοχές των Σερρών και της Ελλάδας γενικότερα. Για τις Σέρρες, που κατέγραψε γλαφυρότατα το έθιμο η Άννα Τριανταφυλλίδου¹⁶ και τονίζεται ιδιαιτέρως η θρησκευτικότητα του εθίμου, καταγράφονται μόνον τρία τραγούδια χωρίς αναφορά στην Ανάσταση του Λαζάρου. Το ίδιο γίνεται στα χωριά των Σερρών Μεσολακκιά, Άγιο Πνεύμα, Χρυσό και της Κοζάνης Αιανή και Λευκοπηγή, αλλά και αλλού¹⁷.

Έχουμε επομένως τα δεδομένα: α) Στα λαζαριανά τραγούδια των γηγενών κατοίκων της Βισαλτίας και των πιο πάνω περιοχών, όπως και στα αρχαία κάλαντα, δεν υπάρχουν θρησκευτικές αναφορές. Δεν αναφέρονται δηλαδή τα λαζαριανά τραγούδια στο θρησκευτικό γεγονός της Ανάστασης του Λαζάρου. β) Υπάρχει ομοιότητα στίχων ανάμεσα σε αρχαία κάλαντα και σε κάποια λαζαριανά τραγούδια. γ) Αν στα δεδομένα αυτά προστεθεί και ο «όρκος» πίστης¹⁸, που έδιναν οι Λαζαρίνες της Νικόκλειας για να δεσμευτούν με το ταίρι τους, τότε βγαίνει το συμπέρασμα ότι τα λαζαριανά τραγούδια, που συνοδεύουν το έθιμο της γιορτής του Λαζάρου, είναι κληρονομιά από τους αρχαίους¹⁹, παρότα αντιθέτως λεγόμενα²⁰.

16. Δες Α. Τ.

17. Δες αντίστοιχα: Α. Γ./Τ. Α, Χ. Β./ (αφήγηση Σ. Β.), (αφήγηση Τ. Αρ.), Κ. Ε. Σ., Ε. Μ. Α. Σ.

18. Για τον όρκο γίνεται λόγος πιο κάτω.

19. Δες:

α) Σ. Κ. σ. 36. «...Προσεκτικωτέρα μελέτη των πηγών δεικνύει ότι διετήρησεν ούτος [ο ελληνικός βίος] πλήθος παλαιοτάτων στοιχείων, και δι' εις πλήρη αντίθεσιν ευρισκομένων προς τας ανατολικάς αντιλήψεις και συνηθείας... Συνέβη δηλ. και κατά την ενοποίησην του πολιτισμού το ίδιον, το οποίον συνέβη και ως προς την γλώσσαν. Όπως δηλ. η κοινή [γλώσσα] των χρόνων τούτων [της μεταγενεστέρως αρχαιότητος] διετήρησε κατά τόπους παλαιά διαλεκτικά στοιχεία, ούτω και ο βίος διετήρησε παλαιοτάτας δοξασίας και μύθους και λατρείας και συνηθείας ανατρεχούσας μέχρις αυτής της ομηρικής αρχαιότητος».

β) Α. Κ. «Το 'άκρον άωτον' της λαογραφικής επιτυχίας ήταν (και είναι ακόμη ως ένα σημείο) να μπορέσει κανείς ν' αποδείξει ότι ένα σύγχρονο ελληνικό έθιμο ή μια δοξασία έχει τις ρίζες της στην κλασσική αρχαιότητα».

20. Δες:

α) Δ. Ρ. σ. 18: «... Το αναμνηστικό αυτό έθιμο του Λαζάρου στην Ελλάδα εκφράζεται με διάφορους τρόπους. Προφανώς, αρχικά, έπαιξαν ρόλο οι ευαγγελικές αφηγήσεις και η αγιογραφία. Πιθανότατα, άρχισε από την αναπαράσταση του θρησκευτικού μυστηρίου..., κι ύστερα πέρασε σε λαϊκές αναπαραστάσεις... Ακολούθησε η μορφή του ομοιώματος του Λαζάρου... κι ύστερα ήρθαν οι αγερμοί, δηλαδή τα κάλαντα...».

Βέβαια το γεγονός ότι σε διάφορες ομάδες του πληθυσμού υπήρχαν στα λαζαριανά κάλαντά τους αναφορές στην Ανάσταση του Λαζάρου, όπως στους πρόσφυγες του '22 της Βισαλτίας και στο Βαμβακόφυτο Σιντικής²¹, δεν αναιρεί το προηγούμενο συμπέρασμα. Αυτές είναι προσημειώσεις των χριστιανικών χρόνων, μ' άλλα λόγια έγινε και στην περίπτωση αυτή, ότι και με αρχαία κάλαντα, στα οποία, όπως προαναφέρθηκε, τα οψιμότερα χρόνια προστέθηκαν θρησκευτικές αναφορές.

Από τα λαζαριανά τραγούδια της Βισαλτίας φαίνεται ότι το έθιμο πήρε διάφορες μορφές. Αλλού έμεινε πολύ κοντά στο αρχαίο έθιμο χωρίς αναφορές στο θρησκευτικό γεγονός της Ανάστασης του Λαζάρου (Νιγρίτα, Νικόκλεια), αλλού με αποκλειστική αναφορά σ' αυτό το γεγονός (Λυγαριά), κι αλλού με τα δύο γνωρίσματα να συνυπάρχουν (Βέργη, Δημητρίτσι, Τερπνή).

Η επιβίωση του εθίμου

Το έθιμο έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα, η επιβίωσή του, όμως, δεν είχε στη Βισαλτία παντού την ίδια διάρκεια. Στη Δυτική Βισαλτία τηρήθηκε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και στη συνέχεια βαθμιαία ατόνησε, μέχρι που γύρω στο 1970 εγκαταλείφθηκε παντελώς. Στην ανατολική πλευρά το έθιμο ατόνησε πριν από το Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Η μόνη παλιά Λαζαρίνα που βρέθηκε στην Ανατολική Βισαλτία, τραγούδησε λαζαριανά τραγούδια της γύρω στο 1930. Κάτι ανάλογο έγινε και στο Καστανοχώρι. Υπάρχουν όμως χωριά της Βισαλτίας στα οποία καταγράφηκε από ένα λαζαριανό τραγούδι, χωρίς να σημειώνεται μέχρι τότε τηρήθηκε το έθιμο²².

Και στις άλλες περιοχές των Σερρών παρουσιάζεται κλιμάκωση στη φθίνουσα πορεία του εθίμου. Για παράδειγμα, στα χωριά του Παγγαίου καταγράφηκαν το 1900 και 1901 λαζαριανά τραγούδια ως *βαίτικα*²³, αλλά δεν έχουμε πληροφορίες για το πότε εγκαταλείφθηκε. Στην πόλη

β') Χ. Β. σ. 191: «Το γεγονός της ανάστασης του Λαζάρου από το Χριστό δεν άφησε ασυγκίνητους τους κατοίκους του χωριού. Το εφευρετικό μυαλό τους δούλεψε θετικά και επινόησε ένα έθιμο και γι' αυτή τη μέρα γνωστό με την ονομασία *Λαζαρίνες*. Σκοπός ήταν να τονίσουν το νόημα της αναστάσεως αλλά και η διασκέδαση».

γ') www.ipaideia.gr/oi-lazarines-tis-aianis-kai-ton-perixoron-opseis-enos-mesaionikou-ethimou.htm: «Οι Λαζαρίνες της Αιανής και των περιχώρων: όψεις ενός μεσαιωνικού εθίμου».

21. Οι συνεργάτες μας Γ. Κα. και Γ. Κέ. μάς έστειλαν 5 τραγούδια, που κατέγραψαν οι ίδιοι, από τα οποία τα τρία είναι σκωπτικά, ένα με ευχές και ένα αναφέρεται στην Ανάσταση του Λαζάρου. Επί πλέον ο Γ. Κέ. μας πληροφόρησε ότι θυμάται να τραγουδούν οι Λαζαρίνες του χωριού του το τραγούδι που αναφέρεται στη Βηθανία [Βιθυνία], (δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 664.0).

22. Δες Λ. Β. και Ν. Πα 4, αρ. τρ. 665.0-665.6.

23. Δες Τ. Α. και Α. Γ. αντίστοιχα.

των Σερρών το έθιμο καταγράφηκε από την Α.Τ. το 1958. Λειτουργήσε από τα νεαρά κορίτσια της πόλης μέχρι το τέλος της Οθωμανικής περιόδου και, σύμφωνα με πληροφορίες από το Λύκειο των Ελληνίδων Σερρών, εγκαταλείφθηκε μετά την απελευθέρωση. Συνέχισαν, όμως, να γιορτάζουν τον Λάζαρο στις Σέρρες τα τσιγγανόπουλα, τα οποία τραγουδούσαν στίχους από τα ημερολόγια σε σκοπούς των τραγουδιών της μόδας. Στο Άγιο Πνεύμα από τα Νταρνακοχώρια, όπου καταγράφηκε από τον Χ.Β. το έθιμο το 2008, εγκαταλείφθηκε στη δεκαετία του '50. Από τα άλλα Νταρνακοχώρια, στο Χρυσό επιβίωσε το έθιμο μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '50²⁴, ενώ στην Πεντάπολη τραγουδούσαν και χόρευαν το Λάζαρο μόνο οι γύφτισσες²⁵. Μας είναι επίσης γνωστό, ότι και στα χωριά της Σιντικής Βαμβακόφυτο και Χρυσοχώραφα επιβίωνε παλιότερα το έθιμο. Στο Βαμβακόφυτο επιβίωσε μέχρι τότε που έφυγαν οι κάτοικοί του μαζικά στη Γερμανία, γύρω στο '60²⁶.

Η καταγραφή στη Βισαλτία, για το έθιμο αυτό με τα τραγούδια που το συνόδευαν και επιβίωσαν μέχρι τις μέρες μας, έγινε στη Νιγρίτα και σε 14 χωριά της Βισαλτίας. Στηρίχθηκε στις γυναίκες που έγιναν Λαζαρίνες μέχρι τα μέσα του περασμένου αιώνα, σε άνδρες που θυμούνταν το έθιμο ή άκουσαν τα τραγούδια τους την ίδια εποχή και συμπληρώθηκε από γραπτές πηγές. Έτσι ή αλλιώς η συνολική καταγραφή καλύπτει σήμερα, όπως προειπώθηκε, όλη σχεδόν τη Βισαλτία με 80 τραγούδια και τις 132 παραλλαγές τους. Πιστεύουμε ότι είναι ένα σπουδαίο γεγονός, το ότι λέγονταν σε μια γιορτή και σε μια σπιθαμή τόπο, τόσα τραγούδια και που στο σύνολό τους σχεδόν είναι τραγούδια της άνοιξης και του έρωτα. Κι αλλού υπάρχουν καταγεγραμμένα πολλά λαζαριανά τραγούδια, όχι όμως σε τόσο μεγάλο πλήθος και ποικιλία. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία που έχουμε υπόψη μας, αλλά και άλλες πληροφορίες, τα περισσότερα τραγούδια που καταγράφονται σε άλλες περιοχές, εκτός από τη Βισαλτία, είναι: Στην Αιανή Κοζάνης 38, στη Λευκοπηγή Κοζάνης 26, στα Γρεβενά 24, στην περιοχή του Παγγαίου (Μεσολακκιά) 19, στο Άγιο Πνεύμα των Σερρών 15, στο Νεοχώρι Ναυπακτίας 17²⁷.

24. Τ. Αρ.

25. Α. Μ., «Το Σάββατο του Λαζάρου... Ερχόταν στο χωριό γυφτοπούλες (νεαρές) και γύφτισσες (γυναίκες μεγαλύτερες),... Τριγύριζαν στα σοκάκια του χωριού χορεύοντας έξω ή μέσα στις αυλές των σπιτιών ανά ζευγάρια, μια γυφτοπούλα με μία γύφτισσα... Χόρευαν και τραγουδούσαν: Ήρθη ου Λάζαρους, ήρθη ου Λάζαρους || ήρθη Κυριακή, ήρθαν τα βάρια ||...».

Δες και Ν. Πα. 4, αρ.τρ. 666.0-666.5.

26. Γ. Κα.

27. Δες αντίστοιχα: Κ. Ε. Σ., Ε. Μ. Α. Σ., Δ. Ρ., Α. Γ., Χ. Β./ (αφήγηση Σ. Β.) και Δ. Φ.

Οι Λαζαρίνες

Η προετοιμασία του εθίμου

Οι Λαζαρίνες στα χωριά της Βισαλτίας, αλλά και στις άλλες περιοχές των Σερρών, ήταν μικρά κορίτσια, της ηλικίας των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου και λίγο μεγαλύτερα, που το Σάββατο του Λαζάρου²⁸ τραγουδούσαν και χόρευαν τα Λαζαριανά τραγούδια, γυρνώντας στο χωριό από σπίτι σε σπίτι.

Οι Λαζαρίνες, με το ντύσιμό τους, με το χορό τους, με τα τραγούδια τους, με την υποδοχή από τις οικογένειες όπου απευθύνονταν και με τις χαρές τους, όλα μαζί, αποτελούσαν μια ξεχωριστή γιορτή της άνοιξης. Ήταν μια γιορτή στην οποία τα κορίτσια τραγουδούσαν τον έρωτα, με το πλήθος των τραγουδιών που προαναφέρθηκαν.

Για τα κορίτσια που αποφάσιζαν να τραγουδήσουν και να χορέψουν τα Λαζαριανά τραγούδια, η προετοιμασία τους κρατούσε όλη τη Μεγάλη Σαρακοστή. Στα χωριά που οι Λαζαρίνες τραγουδούσαν και χόρευαν δύο-δύο, όπως στην Τερπνή ή τη Νικόκλεια, πριν από όλα έπρεπε να βρουν το ταίρι τους, ενώ σε άλλες περιοχές των Σερρών, όπως στις Σέρρες, στη Μεσολακκιά, στο Άγιο Πνεύμα και το Χρυσό, έπρεπε να συμπληρώσουν τετράδες τους. Ύστερα έπρεπε να μάθουν τα τραγούδια και τους χορούς, αλλά να ετοιμάσουν και τη στολή τους.

Όταν τα κορίτσια εύρισκαν το ταίρι τους ή την ολιγομελή παρέα τους, δεσμεύονταν με αμοιβαία υπόσχεση ότι δε θα χαλούσαν τη συμφωνία τους. Ειδικά στη Νικόκλεια αυτή η αμοιβαία υπόσχεση δινόταν το Σάββατο των Αγίων Θεοδώρων με ξεχωριστό τρόπο, με ανστηρά καθορισμένο τυπικό, με έναν «όρκο». Στο σπίτι ενός κοριτσιού από το ζευγάρι, ετοιμάζαν μια πίτα, τη λεγόμενη *λαζαρόπτα*²⁹, και μπροστά της έδιναν την αμοιβαία υπόσχεσή τους. Σταματούσαν στην αρχή γονατιστά μπροστά της και τραγουδούσαν ένα λαζαριανό τραγούδι. Ύστερα έσκυβαν πάνω στην πίτα σαν να προσκυνούν και έδιναν συγχρόνως την υπόσχεση, «*αν σ' αφήσου συντρόφσα, αυτήν πίτα να μι γκαβάν(ει)*». Αυτό επαναλαμβάνονταν τρεις φορές, με διαφορετικό λαζαριανό τραγούδι κάθε φορά και έκλεινε η συμφωνία τους. Ορκίζονταν μ' άλλα λόγια στο φως τους, αφού γκαβός ήταν όχι απλώς ο αλλοίθωρος αλλά ο τυφλός, πιστεύοντας ότι η *λαζαρόπτα* είχε κάποια υπερφυσική δύναμη,

28. Σε μερικά χωριά το έθιμο κρατούσε και την ημέρα των Βαΐων, όπως στη Νικόκλεια, στο Άγιο Πνεύμα κ.ά. Ο Α. Γ. γράφει για τη Μεσολακκιά: *Έκπαλαι την ημέραν του Αγίου Λαζάρου και την των Βαΐων κοράσια τινά λεγόμενα «Βαΐστραις» περιέρχονται τας οδούς και οικίας και ψάλλουσι διάφορα άσματα άτινα λέγονται «Βαΐτικα».*

29. Την παρασκεύαζαν ζυμώνοντας αλεύρι χωρίς μαγιά, με ζάχαρη, λάδι και σόδα φαγητού. Την έψηναν σε ταψί, βάζοντας πάνω της μικρές καραμέλες, και μετά την άλειφαν με μέλι ή *πικμέζι* (ι).

που μπορούσε παρεμβαίνει στα ανθρώπινα. Ήταν δηλαδή ένας όρκος χωρίς την επίκληση των Θείων.

Αφού τα κορίτσια εξασφάλιζαν το ταίρι τους ή την τετράδα τους, με τον τρόπο της Νικόκλειας ή με απλή συμφωνία στην Τερπνή και αλλού, άφηναν τη φροντίδα για τις στολές στις μανάδες τους κι αυτά φρόντιζαν να μάθουν τα λαζαριανά τραγούδια και τους χορούς τους.

Μπορεί να ειπωθεί σε γενικές γραμμές, ότι τις Λαζαρίνες τις έντυναν και τις στόλιζαν οι μανάδες τους σαν μεγάλες κοπέλες. Αυτό, μαζί με όλη τη λειτουργία του εθίμου, έκρυβε αδιατύπωτα τη διάθεση των μανάδων να παντρολογήσουν τα κορίτσια τους, μιας και λίγο μετά το σχολείο τα περίμενε το προξενιό και ο αρραβώνας.

Η στολή

Η στολή των κοριτσιών ήταν βασικά μια γιορτινή ενδυμασία με διάφορα παραδοσιακά στοιχεία.

Αναλυτικά η στολή τους στη Βισαλτία περιλάμβανε:

1. Ένα καινούργιο φόρεμα, που δεν γινόταν αποκλειστικά για τη γιορτή του Λαζάρου, γινόταν όμως με την ευκαιρία της γιορτής και ήταν το πασχαλιάτικο φουστάνι για κάθε κορίτσι. Στη Νικόκλεια τα μεγαλύτερα κορίτσια φορούσαν τα μακριά φουστάνια της παραδοσιακής στολής της περιοχής.

2. Μια ποδιά, που στη Νικόκλεια και σε άλλα χωριά ήταν μεταξωτή από την παραδοσιακή στολή των γυναικών της περιοχής, ενώ στην Τερπνή ή στο Δημητρίτσι ήταν ένα κέντημα. Το κέντημα στην Τερπνή ήταν από τα καλύτερα που διέθεταν οι μάνες των κοριτσιών, αφού λειτουργούσε και ως μέσο αξιολόγησης της νοικοκυροσύνης τους. Στα σπίτια που τραγουδούσαν τα κορίτσια, οι γυναίκες περιεργάζονταν το κέντημα της στολής, με απλό κοίταγμα από κοντά, αλλά και ψηλάφισμά της ποδιάς. Η έρευνα στο κέντημα και τα σχετικά σχόλια ήταν ένα στοιχείο του εθίμου, όπως και στις Σέρρες³⁰.

3. Δύο παραδοσιακά κεντήματα, συνήθως *ασπροκέντια*, που στη στολή της Νικόκλειας τα κρεμούσαν από τη ζώνη της ποδιάς.

4. Δύο πετσέτες υφαντές πολύχρωμες ή άσπρα μαντίλια αγορασμένα, που τα κρατούσαν οι Λαζαρίνες στα χέρια τους όταν χόρευαν. Ήταν τα κομμάτια, που με τη ρυθμική τους κίνηση εμπρός από το σώμα των κοριτσιών, έδιναν ξεχωριστή χάρη στο χορό τους.

5. Μια εσάρπα, που την έριχναν στην πλάτη τους σκεπάζοντας τους ώμους, ενώ οι άκρες της έπεφταν ελεύθερες εμπρός στο στήθος. Τα

30. Δες Α. Τ. σ. 100: «...ενώ η κυρία Πουλχερία, η νοικοκυρά του σπιτιού, που κατά κόρον εξυμνήθη, πλησιάζει και περιεργάζεται, προς άφατον ευχαρίστησιν των καλών κοριτσιών, τας πολυχρώμους ενδυμασίας των».

Λαζαρίνες της Νικόκλειας το 1950.

τελευταία χρόνια του εθίμου στην Τερπνή αντί για εσάρπα έριχναν στους ώμους ένα κέντημα, που το έδεναν σταυρωτά εμπρός στο στήθος.

6. Ένα κεφαλομάντηλο, τσεμπέρι λουλουδάτο ή κέντημα τα τελευταία χρόνια, που το έδεναν όπως στην παραδοσιακή στολή του χωριού. Στη Νικόκλεια αντί για τσεμπέρι έδεναν στο κεφάλι τους ένα τούλι.

7. Ένα λουλουδένιο στεφάνι, από τεχνητά ή φυσικά λουλούδια, που το έβαζαν στο κεφάλι, πάνω από το κεφαλομάντηλο. Στην Τερπνή, αλλά και σε άλλα χωριά, τα φυσικά λουλούδια ήταν λουλούδια της Πασχαλιάς, συνήθως βιολέτες.

8. Λουλούδια, που τα φορούσαν στο αφτί ή τα κρατούσαν στα χέρια τους μαζί με τις πετσέτες.

9. Τέλος, ένα μικρό καλαθάκι στολισμένο με λουλούδια. Ήταν το συμπλήρωμα στη συνολική τους εμφάνιση, που το άφηναν όμως κάτω όταν χόρευαν. Μέσα στο καλαθάκι υπήρχε στρωμένο και λίγο βαμβάκι ή άχυρο. Τα δώρα που μάζευαν οι Λαζαρίνες στο τέλος κάθε χορού τους, σε όλα σχεδόν τα χωριά, ήταν εκτός από αβγά, χρήματα, αλλά και βαμβάκι. Το βαμβάκι, όπως διηγούνται οι παλιές Λαζαρίνες, ήταν προσφορά για να μη σπάζουν τα αβγά στο καλάθι, ήταν και διέξοδος γι' αυτούς που δεν είχαν ή δεν ήθελαν να προσφέρουν αβγά ή χρήματα. Είναι πιθανό όμως η προσφορά του βαμβακιού να είχε ως αφετηρία κάποιον συμβολισμό, αφού το βαμβάκι αποτελούσε πρώτη ύλη για το στημόνι και το υφάδι, μιας και ήταν εφόδιο για τον αργαλειό, όπου θα στρώνονταν τα κορίτσια μετά το σχολείο για την ετοιμασία της προίκας τους.

Στις άλλες περιοχές των Σερρών, οι στολές περιγράφονται ανάλογα, κάνοντας λόγο για παραδοσιακές στολές, για το Άγιο Πνεύμα και το Χρυσό, καθώς και για το Βαμβακόφυτο³¹. Στις Σέρρες η Α.Τ. μας λέγει

31. Γ. Κα.: «Τα νεαρά κορίτσια του χωριού, εκτός από τις παραδοσιακές στολές της η-

Οι Λαζαρίνες της Τερπνής το 2013. Αρχείο Συλλόγου Γυναικών Τερπνής.

ότι τα κορίτσια απλώς έβαζαν τα «πασχαλιάτικα τους».

Στο Άγιο Πνεύμα το έθιμο είχε και μια άλλη σημαντική διαφορά, που αφορά στα κοσμήματα που φορούσαν οι Λαζαρίνες. Βέβαια, το να φορούν οι γυναίκες κοσμήματα σε γιορτινές μέρες ήταν συνηθισμένο γεγονός. Στο Άγιο Πνεύμα, όμως, είχαν κοσμήματα που τα φορούσαν αποκλειστικά μόνο στη γιορτή του Λαζάρου και θεωρούνταν μεγάλη απρέπεια να φοράει κάποια γυναίκα τα κοσμήματα του Λαζάρου σε άλλες περιπτώσεις. Ειδικά η πόρπη της στολής της κάθε Λαζαρίνας, ήταν δώρο προς τη μάνα τους την ημέρα του γάμου της³².

Στο Χρυσό, πέρα από την παραδοσιακή στολή τους, φορούσαν στη μέση ένα μαντίλι λουλουδάτο με κρόσσια, που το έλεγαν σπαλέτο, και κρατούσαν μόνο ένα μαντίλι για το χορό τους. Ανάλογη περιγραφή δίνεται και για την Πεντάπολη, αφορά όμως στις γυφτοπούλες, αφού μόνο αυτές γιόρταζαν εκεί τον Λάζαρο³³.

Τα τραγούδια

Τα λαζαριανά τραγούδια της Βισαλτίας σε μερικά χωριά ήταν λίγα και τα κορίτσια δεν είχαν δυσκολίες για να τα μάθουν. Στη Νιγρίτα,

λικίας τους, φορούσαν και φορέματα που δανείζονταν από παντρεμένες γυναίκες. Ήταν τα φορέματα που φορούσαν ως νεόνυμφες τη Δευτέρα μετά το γάμο, τα *Τζουμαϊλίδικα*, όπως τα έλεγαν γιατί ήταν σαν τα φορέματα της *Τζουμαγιάς*, της Ηράκλειας.

32. Σ. Β.: «Στο γάμο η πεθερά έκανε δώρο στη νύφη της την πόρπη της Λαζαρίνας. Δώρο για την εγγονή της, που θα γεννιόταν και θα γινόταν κάποτε Λαζαρίνα».

33. Α. Μ. «Ερχόταν στο χωριό... φανταχτερά ντυμένες με τα μακρυνά φουστάνια τους, τις πολύχρωμες «χραμπαλωτές» ποδιές (στολισμένες στις άκρες) και τα 'μαντυλοδέσια' ή 'σπαλέτα' στα μαλλιά τους. Στο αυτί είχαν λουλουδία και στο χέρι ένα καλάθι... Στη μέση τους φορούσαν ζώνες με αστραφτερά κουμπώματα...».

Οι Λαζαρίνες του Αγίου Πνεύματος το 1950. Αρχείο Στέργιου Βάκουλη.

Οι σύγχρονες Λαζαρίνες του Αγίου Πνεύματος, με τα κοσμήματα σε μεγέθυνση. Αρχείο Στέργιου Βάκουλη.

την Τερπνή, την Αγία Παρασκευή και στο Δημητρίτσι, που ήταν πάνω από δέκα, και περισσότερο στη Νικόκλεια που ξεπερνούσαν τα σαράντα, χρειαζόταν πολλή προσπάθεια. Οι γιαγιάδες, οι μανάδες, αλλά και τα μεγαλύτερα κορίτσια της οικογένειας, με την ανεξάντλητη υπομονή τους, γίνονταν οι δασκάλες των τραγουδιών και των χορών τους. Τα νυχτέρια τούς πρόσφεραν τον χώρο, το χρόνο και το κέφι για να διδάξουν και να διδαχτούν.

Τα τραγούδια που έλεγαν οι Λαζαρίνες, στο σύνολό τους σχεδόν, ήταν τραγούδια που αναφέρονταν σε διάφορες εκδηλώσεις της ζωής, όπως ο έρωτας, η νοικοκυροσύνη, η ξενιτιά και άλλες. Τα περισσότερα όμως ήταν, όπως θα λέγαμε σήμερα, ερωτικά τραγούδια.

Στη Βισαλτία το έθιμο, πέρα από τις διαφορές στις στολές, παρουσίαζε μεγάλες διαφορές όσον αφορά στο περιεχόμενο των τραγουδιών αλλά και στο χορό τους. Μια σύντομη αναφορά στις διαφορές αυτές για μερικά χωριά της Βισαλτίας γίνεται αμέσως πιο κάτω:

Στην Τερπνή έλεγαν μέχρι το 1922 μόνο δημοτικά τραγούδια, που δεν αναφέρονταν στην Ανάσταση του Λαζάρου.

Ύστερα τραγουδήθηκε και το τραγούδι:

*Ήρτι Λάζαρους ήρταν τα Βάια*³⁴

ήρτι Κυριακή που τρων τα ψάρια.

Σήκου, Λάζαρι, κι μην κοιμάσι...

«Μας το έφεραν οι πρόσφυγες», μας είπε κάποια παλιά Λαζαρίνα, «αλλά επειδή ήταν μικρό κι εύκολο, το μάθαιναν τα μικρά κορίτσια και το τραγουδούσαν σε όλα τα σπίτια».

Στη Νικόκλεια, ανάμεσα σε 46 τραγούδια, έλεγαν και ένα που αναφέρονταν στο Λάζαρο, όχι όμως στην ανάστασή του. Κι αυτό δεν άλλαξε μέχρι που εγκαταλείφθηκε το έθιμο.

Στη Λυγαριά αντίθετα, χωριό σχεδόν καθαρά προσφυγοχώρι, τα τραγούδια, δύο στον αριθμό, αναφέρονταν μόνο στην ανάσταση του Λαζάρου.

Ένα από αυτά ήταν το:

*Μάθατε τι έχει γίνει σήμερα στην Παλαιστίνη*³⁵...

όπου περιγράφεται η συνάντηση της Μαρίας και της Μαρθας με το Χριστό και η Ανάσταση του Λαζάρου.

Στο Δημητρίτσι, στην Αγία Παρασκευή και τη Βέργη, η συννύπαρξη των ντόπιων με τους πρόσφυγες επηρέασε και τα τραγούδια τους στο έθιμο.

Στα χωριά της Βισαλτίας που τραγουδούσαν τα τραγούδια των ντόπιων, οι Λαζαρίνες γνωρίζοντας την οικογενειακή κατάσταση κάθε σπιτιού, έβρισκαν, τραγουδούσαν και χόρευαν το τραγούδι που ταίρια-

34. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 665.0-665.6.

Στο Βαμβακόφυτο τραγουδούσαν μια παραλλαγή του 665.4:

Ξύπνα Λάζαρε και μη ακόμ' κοιμάσαι.

Τα Βάγια φθάσανε και συ ακόμ' κοιμάσαι.

Βάγια - Βάγια του Βαγιού τρώμε ψάρι και κολιού

κι ως την άλλη Κυριακή, τρώμε κόκκινο αβγό. (www.keppasblogspot.com)

Δες και Γ. Κ. σ./α. 166/3 «Στην κυρά».

35. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 664.0.

ξε καλύτερα σε κάθε σπίτι. Το ίδιο γινόταν και στις άλλες περιοχές των Σερρών³⁶.

Ένα μικρό δείγμα στίχων από τα Λαζαριανά της Βισαλτίας:

Για το νοικοκύρη του σπιτιού.

Αφέντη μ' πρωτουτίμητι και πρωτοτιμημένι ³⁷,
πρώτα σε τίμισι ο Θεός κι ύστια ο όλους κόσμους...

Για οικογένειες με μικρά παιδιά.

Μάνα μ', Θιός σι χάρισι τρία πιριστιρούδια³⁸,
στον ραβουνιά τ'ς να χαιρίσι στον γάμους τ'ς να τ' αλλάξεις
κι στα απουγνρίσματα μπουχτσιάδης να τα φέρνεις,...

Για αρραβωνιασμένη

«Ν' ακούς κι τι σι μένιασι αρραβουνιαστικός σου³⁹,
βουργά την προίκα σ' λούρτους' την κι του νταρό σ' κουνόμισι».
«Ιγώ την προίκα μ' τ' λούρτουσα κι του νταρό μ' κουνόμισα,
μον ένα μαντίλ(ι) ακέντητου κι κείνου του κιντούσα»...
(λούρτους' την = κρέμασέ την όρθια, βουργά = οργά).

Για κορίτσι της παντρείας

Προυξινιτάδης έρχουντι 'πού μέσα 'πού την Πόλη⁴⁰.
Ρουτούσαν κι ξαναρουτούν πού να βρουν τέτοια κόρη,
τέτοια ψηλή τέτοια λιγνή τέτοια μαυρουματούσα,
πο 'χει τον ήλιο πρόσωπο κι το φεγγάρι στήθια,
του δόλιου του ματόφυλλου ξιαγουρασμό δεν έχει.

Για νέο που σπυδάζε

Γραμματικέ μου λειτουργέ και ψάλτη μ' ανιγνώστη,⁴¹
πάρε το καλαμάρι σου και το χρυσό κουντίλι σ'
να γράψεις νιες κι καλογριές κι κείν(η) απ' αγαπούσις.

Για παλικάρι της παντρείας

Όλου λιβέντης πιρπατείς λιβέντισσα θα πάρεις⁴².
Φουρείς γιλέκου κόκκινου ζαρμπουκατέ ζουνάρι,
φουρούσις κι στον ίλιγγου ζαμπίλι κι ζαμπάκι

36. Δες Α. Τ., σ. 99: «... και αρχίζουν..., με τραγούδια της παραδόσεως, που προσπαθούν να προσαρμόσουν τεχνικώτατα εις την ιδιότητα του κάθε μέλους της οικογενείας, που συμβαίνει να παρίσταται εκεί, έστω και στιγμιαίως».

Δες και Χ. Β., σ. 191: «Οι Λαζαρίνες γνωρίζοντας τη σύνθεση της κάθε οικογένειας και την όλη της κατάσταση τραγουδούσαν και χόρευαν επιλέγοντας το τραγούδι που θα ευαισθητοποιούσε περισσότερο την κάθε οικογένεια».

37. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 594.0, Α.Γ. α. 19, Γ.Κ. σ./α. 165/2, C.F. τ.Α'. σ./α. 297/Β'.

38. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 599.0-599.2.

39. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 614.0.

40. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 626.0. Παραλλαγή δύο πρώτων στίχων στο Χ.Β., σ. 192.

41. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 596.0 και Α.Γ. σ. 11, α. 13.

42. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 630.0

κι σ(ι) είδι μια γειτόνισσα κουντή γειτονισσούλα
κι σ(ι) είδι σι λιμπίστικι γαμπρό θέλ(ει) να σι κάνει...
(ξαρμπουκατέ = λεπτό κόκκινο και ξεστό, στουν ίλιγγου = στην κορυφή του κεφαλιού).

Για ελεύθερα κορίτσια

Άσπρη ήσαν, κόρη, φαίνουσαν, άσπρη κι φουρισιά σου⁴³
άσπρα λουλούδια φύτρουναν στην λιανουπιρπατσιά σου.
Για δεν ταράζει ουρανός να πέσουν τ' άστρα όλα
να πέσ(ει) ο ήλιους ο μισός κι του φιγγάρ(ι) ακέριον,
για δεν ταράζισι κι συ να πέσουν τα λουλούδια σ';

Οι Λαζαρίνες δεν έλεγαν μόνο ευχετήρια τραγούδια. Όταν οι νοικοκυρές τις αντιμετώπιζαν αρνητικά για διάφορους λόγους, τότε έλεγαν και σκωπτικά τραγούδια.

Ένα σκωπτικό της Βισαλτίας:

Λαζαρίνα κουπατσίνα δώδικα χρουνού πλαρίνα⁴⁴.
Σήκου, μπάμπου, δο μ' αβγό κι πάλι ζούρσι κάτσι.
Του καλαθούδι μ' θέλ(ει) αβγό κι η τζέπη μ' θέλ(ει) παράδις.

Ένα σκωπτικό του Βαμβακόφυτο αρχίζει με τους στίχους:

Από πάνω απ' τη βλαχιά κατεβαίν' ένας πασάς⁴⁵
φέρει γραμμата πολλά να παντρεύονται οι γριές
να παντρεύονται οι γριές τα κορίτσια καλογριές...

Στο Χρυσό τραγουδούσαν οι Λαζαρίνες μόνο το πιο κάτω τραγούδι, που είναι σχεδόν όμοιο με τη Μπιρμπιρίτσα της Λυγαριάς⁴⁶.

Λαζαρίνα περπατεί || τον Θεό παρακαλεί
για να βρέξει μια βροχή || μια βροχή καλοκαιρινή
για να γίνουν τα σιτάρια || για να φάει ο κόσμος.

Οι Λαζαρίνες στη Νικόκλεια τραγουδούσαν και χόρευαν το Λάζαρο ακόμη και σε σπίτια που είχαν πρόσφατο πένθος. Στα άλλα χωριά της Βισαλτίας δεν χόρευαν σε σπίτια με πρόσφατο πένθος, είχαν όμως τραγούδια για την ορφάνια και τη χηρεία.

43. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 640.0.

44. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 667.0 και τη σημ. για τους Λαζαράδες της Νιγρίτας.

45. Το τραγούδι είναι παραλλαγή σκωπτικού της Βισαλτίας, αρ. τρ. 497.0:

Απού πάν 'π' τα Γιάννινα κατιβαίν(ει) ένας πασιός
φέρει κι ένα πρόγραμμα να παντρεύονται οι γριες,
να παντρεύονται οι γριες, τα κορίτσια καλογριές...

Δες και Γ. Αγ. σ. 41, «Από πάν' απ' τη Βλαχιά», με μουσική σημειογραφία.

46. Τ. Αρ., δες και Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 758.0 του οποίου οι στίχοι είναι παρόμοιοι.

Μπιρμπιρίτσα περπατεί || τον Θιό παρακαλεί.
«Βρέξι, Θιέ μ', μια βροχή, || μια βροχή δυνατή
για να γίνουν τα σπαρτά || κι όλα τ' αγαθά
να έχουν όλη τη χροινιά».

Ο χορός

Οι Λαζαρίνες ξεκινώντας για το χορό τους είχαν και συνοδό, που κρατούσε το καλαθάκι τους. Στην Τερπνή έπαιρναν μαζί τους κάποιο πολύ μικρό κορίτσι από το περιβάλλον τους. Το είχαν κι αυτό ντυμένο σαν Λαζαρίνα, που ούτε τραγουδούσε ούτε χόρευε. Ήταν η λεγόμενη *Λαζαρνούδα*. Στη Νιγρίτα, σε μερικές περιπτώσεις, τις συνόδευε ένα μικρό αγόρι, που λεγόταν *Λαζαράς* ή *Λαζαρούδ(ι)*. Ο *Λαζαράς* δεν είχε ιδιαίτερη στολή, παρά μόνο ένα μαντίλι δεμένο στο λαιμό. Οι *Λαζαράδες* στη Νιγρίτα κάπου-κάπου τραγουδούσαν και ορισμένα τραγούδια⁴⁷. Μικρό αγόρι συνόδευε επίσης τις Λαζαρίνες και σε άλλες περιοχές των Σερρών, όπως στο Άγιο Πνεύμα. Διαφορετικά ήταν στο Χρυσό, όπου τις τέσσερις λαζαρίνες τις συνόδευαν ένα μικρό αγόρι, που είχε στο αυτί του λουλούδια, και ένα παλικάρι 25-30 χρόνων, ο αρχηγός της παρέας. Ο αρχηγός φορούσε ένα λουλουδένιο στεφάνι στο κεφάλι, κρατούσε μια μαγκούρα και έναν κόθρο (τουμπερλέκι) από δέρμα ζώου, το οποίο χτυπούσε συνοδεύοντας τις Λαζαρίνες στο χορό τους⁴⁸. Στις Σέρρες συνόδευε τις Λαζαρίνες μια ηλικιωμένη γυναίκα, μια «γρηά»⁴⁹. Κάτι ανάλογο γινόταν και σε άλλες περιοχές, όπως στο Νεοχώρι Ναυπακτίας⁵⁰.

Ο χορός τους στη Βισαλτία δεν είναι εύκολο να περιγραφεί με τέτοια πληρότητα, ώστε να μπορεί να αναπαρασταθεί. Για κάθε τραγούδι αντιστοιχούσε και ξεχωριστός χορός. Ξεχωριστός όμως μόνο στις λεπτομέρειες, ξεχωριστός για τις Λαζαρίνες που τον χόρευαν, ξεχωριστός για ένα έμπειρο μάτι. Γιατί όλοι οι χοροί έμοιαζαν μεταξύ τους. Όλους τους χόρευαν τα ζευγάρια αντικριστά, κατά κάποιον τρόπο όπως χορεύουν τους αντικριστούς χορούς.

Τις διαφορές στους χορούς τους, οι Λαζαρίνες τις έδιναν με τις κινήσεις του σώματος και ιδιαίτερα με τις κινήσεις των χεριών τους. Οι υφαντές πετσέτες που κρατούσαν στα χέρια τους και τις κινούσαν μπροστά τους, έδιναν ξεχωριστή χάρη σε κάθε χορό. Στα περισσότερα χωριά, μετά από την ελεύθερη κατακόρυφη θέση που είχαν οι πετσέτες, τις κινούσαν σταυρώνοντας τα χέρια τους μπροστά στο στήθος. Στη Βέργη και στο Δημητρίτσι τις κινούσαν ρίχνοντάς τις και πάνω στους αντίστοιχους ώμους ή περιστρέφοντας τα χέρια τους, το ένα γύρω από το άλλο, προ-

47. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 593.0, 634.0 και τη σημείωση του 667.0.

48. Δες Ν. Πα. 1, παράρτημα. *κόθρους*, οι: κόθρος, το κυλινδρικό πλαίσιο στο κόσκινο ή το ντριμόν(ι), ο κυκλικός γύρος της πίτας, [αρχ. κόθουρος (= αυτός που δεν έχει ουρά) > κόθρος· η κυλινδρική επιφάνεια και ο κύκλος δεν έχουν αρχή και τέλος, δεν έχουν ουρά].

49. Δες Α. Τ., σ. 99: «Να τες τώρα, τέσσαρες από αυτές μέσα στην ευρύχωρη αυλή του κυρ Αργύρη του 'Μπεξεστεντζή' με την απαραίτητη συνοδόν γρηά».

50. Δες Δ. Φ.

στά στη μέση τους.

Στη Νικόκλεια άρχιζαν μετά τον εσπερινό το Σάββατο του Λαζάρου, συνέχιζαν την Κυριακή των Βαΐων μέχρι το απόγευμα και τέλειωναν το γύρισμά τους στην πλατεία του χωριού. Εκεί, όποιος άντρας ήθελε να ακούσει τις Λαζαρίνες και να δει το χορό τους, το ζητούσε από τα κορίτσια κι αυτά τραγουδούσαν στον καθένα ό,τι θα τραγουδούσαν στο σπίτι του. Η ανταμοιβή τους γι' αυτούς τους χορούς ήταν χρήματα. Στο ίδιο χωριό η γιορτή για τα κορίτσια τέλειωνε με το θάψιμο του Λαζάρου. Φεύγοντας από την πλατεία πήγαιναν στην άκρη του χωριού, άνοιγαν μια μικρή λακκούβα, έριχναν μέσα ένα λουλούδι από το στόλισμά τους και καμιά δεκάρα και τα παράχωναν. Ήταν το θάψιμο του Λαζάρου και το τέλος της γιορτής για κάθε ζευγάρι κοριτσιών.

Στην Τερπνή οι Λαζαρίνες άρχιζαν το γύρισμα στα σπίτια από την παραμονή. Οι δάσκαλοι έδιναν δύο μέρες άδεια στα κορίτσια που ντύνονταν Λαζαρίνες κι αυτά ξεπλήρωναν την προσφορά αρχίζοντας τη γιορτή από το σχολείο. Ύστερα ξεκινούσαν για το γύρο στο χωριό. Οι πιο τολμηρές, το Σάββατο πήγαιναν και στο παζάρι της Νιγρίτας. Πήγαιναν για να μαζέψουν χρήματα κι ο κόπος τους ξεπληρωνόταν πλουσιοπάροχα. Έτσι ή αλλιώς, μόνο στο χωριό ή και στο παζάρι της Νιγρίτας, οι Λαζαρίνες της Τερπνής ολοκλήρωναν το γύρισμά τους το Σάββατο του Λαζάρου. Τέλειωναν απλά, χωρίς επίσκεψη στα καφενεία, χωρίς θάψιμο του Λαζάρου, χωρίς κάτι που να σημειώνει ιδιαίτερα το τέλος.

Στη Νιγρίτα οι Λαζαρίνες χόρευαν και τραγουδούσαν όπως στην Τερπνή, μόνο που τις συνόδευε, όπως προειπώθηκε, αντί για τη λαζαρονούδα ένα μικρό αγόρι, ο Λαζαράς ή το Λαζαρούδι(ι).

Στη Βέργη και στο Δημητρίτσι, οι Λαζαρίνες γιόρταζαν το Λάζαρο όπως και στα άλλα χωριά της Βισαλτίας, επηρεασμένες όμως από τα έθιμα των προσφύγων, έλεγαν και το τραγούδι που προαναφέρθηκε, το *Μάθατε τι έχει γίνει σήμερα στην Παλαιστίνη*.

Στη Βέργη η γιορτή είχε δύο πλευρές. Τα τραγούδια που δεν αναφέρονταν στην Ανάσταση του Λαζάρου τα τραγουδούσαν και τα χόρευαν οι Λαζαρίνες ανά δύο, όπως στη Νιγρίτα, την Τερπνή και τη Νικόκλεια, τραγουδούσαν όμως και το τραγούδι *Μάθατε τι έχει γίνει σήμερα στην Παλαιστίνη*; Αυτό το τραγούδι ειδικά, το τραγουδούσαν ανά τρία τα κορίτσια, χωρίς όμως να χορεύουν. Το ένα κρατούσε ένα σταυρό στολισμένο με λουλούδια και τα άλλα δύο απλώς παραστέκονταν στο σταυρό. Γυρνούσαν όμως, έτσι ή αλλιώς από σπίτι σε σπίτι μαζεύοντας, αβγά, βαμπάκι, κάστανα, καρύδια ή άλλους καρπούς.

Στο Δημητρίτσι γινόταν κάτι ανάλογο, όπως και στη Βέργη. Τα πρώτα τραγούδια τα τραγουδούσαν και τα χόρευαν, όπως στη Νιγρίτα, την Τερπνή και τη Νικόκλεια, το τραγούδι όμως με την αναφορά στην

Παλαιστίνη το τραγουδούσαν ομάδες κοριτσιών χωρίς να χορεύουν. Η γιορτή στο Δημητρίτσι άλλαξε με την αναβίωση. Όλα μαζί τα παιδιά του σχολείου τραγουδούν, ως μία ομάδα με τη δασκάλα τους επικεφαλής, και γυρνούν στους δρόμους του χωριού. Κρατούν στα χέρια τους μια κούκλα στολισμένη, ένα ομοίωμα του Λαζάρου, και τη χορεύουν κινώντας την πάνω κάτω. Το μικρό κουδούνι που έχουν κρεμασμένο στην κούκλα είναι για να σημαίνει από μακριά τον ερχομό των κοριτσιών και να ετοιμάζονται οι νοικοκυρές για τα φιλοδομήματα. Ότι μαζεύουν τα παιδιά από αυτό το μέρος της γιορτής είναι για το σχολείο ή για φιλανθρωπικούς σκοπούς.

Στη Λυγαριά, όπου, εκτός από ελάχιστες οικογένειες, ήταν όλοι πρόσφυγες, γιόρταζαν τον Λάζαρο ανεπηρέαστα από τις τοπικές συνήθειες. Οι Λαζαρίνες ντύνονταν με τα καλά τους, χωρίς ιδιαίτερα στολίσματα, και γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι τραγουδώντας μόνο τραγούδια που αναφέρονταν στην Ανάσταση του Λαζάρου. Δεν χόρευαν όμως. Κρατούσαν μια κούκλα, που παρίστανε τον Λάζαρο, και αυτήν την κούκλα χόρευαν κουνώντας την μπρος-πίσω όσο κρατούσε το τραγούδι. Όταν οι κούκλες ήταν δυσεύρετες, οι μανάδες των κοριτσιών στόλιζαν έναν κόπανο του πλυσίματος για κούκλα. Πάνω στο φαρδύ μέρος του κόπανου σχεδιάζαν πρόχειρα με κάρβουνο ένα πρόσωπο και τύλιγαν γύρω του ένα κόκκινο μαντίλι, όπως τύλιγαν τα τσεμπέρια. Το κάτω μέρος του κόπανου το τύλιγαν με κάποιο ύφασμα, δημιουργώ-

Οι Λαζαρίνες στο Δημητρίτσι το 2014 έχοντας ανάμεσά τους το ομοίωμα του Λαζάρου. Αρχείο Ζαφείρη Ζαπρούδη.

ντας μια φούστα και ο Λάζαρος ήταν έτοιμος. Έτοιμος για να τον χορέψουν τα μεγάλα κορίτσια, με το τραγούδι «*Μάθατε τι έχει γίνει σήμερα στην Παλαιστίνη*» ή τα μικρά με το «*Σήκου Λάζαρε και μην κοιμάσαι*». Σημειώνεται ότι στα σπίτια που επισκέπτονταν οι Λαζαρίνες της Λυγαριάς, τα μικρά παιδιά ακουμπούσαν το πρόσωπό τους στο κόκκινο μαντίλι του Λαζάρου. Πίστευαν ότι έτσι εξασφάλιζαν υγεία για όλη τη χρονιά.

Λαζαριανά τραγούδια χωρίς χορό είχε και σε άλλα μέρη της Ελλάδος, όπως στο Νεοχώρι Ναυπακτίας⁵¹.

Στις άλλες περιοχές του Νομού Σερρών, εκτός από το Βαμβακόφυτο, τα τραγούδια που έχουν καταγραφεί είναι, όπως προειπώθηκε, χωρίς αναφορές στον Λάζαρο και στην ανάστασή του.

Στο σημείο αυτό γίνεται με συντομία ειδική αναφορά στις Λαζαρίνες του Αγίου Πνεύματος⁵², πέρα από αυτά που προαναφέρθηκαν για τη στολή και τα κοσμήματα που φορούσαν.

Οι Λαζαρίνες στο χωριό αυτό ήταν ομάδες τεσσάρων κοριτσιών, που τραγουδούσαν όλα μαζί, χόρευαν όμως ανά δύο αντικριστά ως δύο ανεξάρτητα ζευγάρια, με συνοδό πάντα το μικρό αγόρι, τον Λάζαρο.

Είχαν όμως και σημαντική διαφορά από το χορό της Βισαλτίας. Στο κάθε σπίτι που τραγουδούσαν, έβαζαν ένα μαντίλι στον ώμο του προσώπου για το οποίο αναφερόταν το τραγούδι, διαφορετικό όμως από αυτά που κρατούσαν για το χορό τους. Αν τραγουδούσαν, π.χ. για το νοικοκύρη, έβαζαν το μαντίλι στον ώμο του νοικοκύρη, αν τραγουδούσαν για το σπίτι τότε άφηναν το μαντίλι καταγής. Τραγουδούσαν και χόρευαν και την Κυριακή των Βαΐων, αν δεν προλάβαιναν να γυρίσουν όλο το χωριό τη μέρα του Λαζάρου.

Και στις Σέρρες οι Λαζαρίνες χόρευαν τετράδες⁵³, όπως και στα χωριά Χρυσό, Βαμβακόφυτο. Γνωρίζουμε ακόμη ότι οι Λαζαρίνες στα δύο αυτά χωριά χόρευαν κυκλικά.

Σημειώνονται ακόμη στο σημείο αυτό, με συντομία, κάποιες διαφορές για τις Λαζαρίνες και τα λαζαριανά τραγούδια των Ελλήνων από άλλες περιοχές.

Οι διαφορές αυτές δεν περιορίζονται από τόπο σε τόπο μόνο στην αναφορά ή όχι της Ανάστασης του Λαζάρου. Εκτείνονται και σε άλλα

51. Δες Δ. Φ.

52. Με βάση τις πληροφορίες του Σ. Β.

53. Δες Α. Τ. σ. 99: «Η γειτονιά αντηχεί από το τραγούδι των διαφόρων 'τετράδων', που εσκορπίσθησαν εις τα διάφορα σπίτια, και 'τραγουδούν τον Λάζαρο'. Είναι τα κορίτσια της Καμενίκιας... για να έμβουν σήμερα, με την σειρά, εις όλων των Χριστιανών 'τα αρχοντικά'...Γεμάτα όρεξιν χορεύουν εις τες αυλές ανά τέσσαρες, ο Λάζαρος παιδί μου, τρεις μέρες έμεινε στον τάφο και την τετάρτη αναστήθηκε, εξηγεί η μαντίτσα...».

χαρακτηριστικά του, όπως στη συμμετοχή των αγοριών στο έθιμο, στον χορό και σε άλλες εκδηλώσεις⁵⁴.

Δυο ακραίες, όμως, περιπτώσεις στις διαφορές, είναι αυτές που καταγράφει ο Γ. Μέγας⁵⁵ για το έθιμο στην Κύπρο και στη Βόρεια Ήπειρο.

Για την Κύπρο ο Γ. Μέγας μας λέει: *Αναπαρίσταναν την ανάσταση του Λαζάρου... Τον Λάζαρο παρίστανε ένα παιδί, που το έντυναν όλο με κίτρινα άνθη...και τον περιέφερε ομάδα νέων από σπίτι σε σπίτι. Όταν άρχιζαν να τραγουδούν, αυτός ξάπλωνε στο έδαφος παριστάνοντας το νεκρό, και σηκώνόταν με το Λάζαρε δέυρο έξω. Γινόταν ουσιαστικά η αναπαράσταση της ανάστασης. Και συνέχιζε ο Γ. Μέγας τον παραλληλισμό του εθίμου με ανάλογες γιορτές των αρχαίων.*

Για τη Βόρεια Ήπειρο ο Γ. Μέγας μας λέει: *Τα παιδιά είναι παράδοξα μεταμφιεσμένα και απειλούν το σύμπαν με την άγρια εμφάνισή τους ενώ τραγουδούν το Λάζαρο. Π.χ. στο Αργυροκάστρο τα παιδιά μασκαρεύονται και γυρίζουν αρματωμένα με γιαταγάνια και χατζάρια και με κουδούνια. Έπειτα τραγουδούν το Λάζαρο. Αναρωτιέται στη συνέχεια ο ίδιος: ποιον άραγε εικονικό εχθρό να βλέπουν και να απειλούν με τ' άρματα και τα κουδούνια τους και τι να παριστάνουν τα μασκαρεμένα παιδιά της Βορείου Ηπείρου;*

Ίσως η απάντηση βρίσκεται στους παρακάτω στίχους από λαζαριανό τραγούδι της Βισαλτίας, που οι Λαζαρίνες το έλεγαν σε σπίτια που είχαν νέο παλικάρι.

Ένας λεβέντης και ντιλής και ένα άξιο παλικάρι⁵⁶

με τις μαχαίρες περπατεί τη χώρα φοβερίζει,

τη χώρα κι αν φοβέριζε κι όλους τους κοτζαμπασήδες...

Φαίνεται ότι και τότε οι νέοι τα είχαν με την εξουσία, με τους κοτζαμπασήδες.

Τέλος, η γιορτή του Λαζάρου είχε και μια άλλη πλευρά.

54. Δες: α) Ο Δ. Ρ. στη σ. 21, αναφέρει για τα Γρεβενά: «... μικρά αγόρια και κορίτσια γυρίζουν από σπίτι σε σπίτι το Σάββατο [του Λαζάρου] το πρωί τραγουδώντας *λαζαριάντικα* τραγούδια». β) Η Μ. Α. αναφέρει για την περιοχή Τρικάλων και Καλαμπάκας: «... σημειώνουμε την επίσκεψη από τις Λαζαρίνες στο νεκροταφείο, όπου τραγουδούν τραγούδια για τους πεθαμένους, την περιφορά γύρω από το νεκροταφείο και την εκκλησία του χωριού τρεις φορές τραγουδώντας και τέλος τον χορό στην πλατεία». γ) Ο Κ. Ε. Σ. αναφέρεται εκτενώς σε διαφορές του εθίμου για διάφορες περιοχές της χώρας, π.χ. ότι στα νησιά του Αιγαίου (Λέσβο) ζυμώνουν ειδικά ψωμάκια, τα *λαζαρέλια/ λαζαρούδια*, που τα μοιράζουν ως ομοιώματα του Λαζάρου. Αναφέρει, όμως, πολλές διαφορές του εθίμου που τις συναντούμε και στα χωριά της Βισαλτίας. Τέτοιες είναι, το ομοίωμα του Λαζάρου (Δημητρίτσι), ο ξύλινος σταυρός (Βέργη), ο στολισμένος κόπανος της πλύσης (Λυγαριά), ο γυφτολάζρος κ.ά.

55. Γ. Μ., «Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας», ΟΔΥΣΣΕΑΣ, σ. 149.

56. Δες Ν. Πα. 4, αρ.τρ. 632.0, Τ. Α. σ. 79, Γ. Κ. σ. 121, «Κει π' αγαπάς λεβέντη», (συλλογή Abbott σ. 34).

Ήταν ο ψευτολάζαρος, ή γυφτολάζαρος, που γιορταζόταν μια βδομάδα πριν από την κανονική γιορτή.

*Λαζαρίνες του Φλάμπουρου στη Νιγρίτα το 1950.
Αρχείο Λυκείου Ελληνίδων Σερρών.*

Στη Βισαλτία η γιορτή του Λάζαρου ήταν και για τα κορίτσια του Φλάμπουρου και της Ανθής, χωριά δίπλα στη Νιγρίτα. Στολίζονταν κι αυτά με τις δικές τους στολές, έβαζαν στο κεφάλι ψεύτικα φλουράκια μαζί με λουλουδία και γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι. Τραγουδούσαν, όμως, και χόρευαν δικά τους τραγούδια, και οι νοικοκυρές ό,τι τους έδιναν το 'διναν χάρισμα. Δεν ήταν για τη ζητιανιά. Ήταν για το τραγούδι, ήταν για το χορό. Ήταν για τα προεόρτια του Λαζάρου. Ο γυφτολάζαρος ήταν γιορτή και για τις τσιγγανοπούλες, στις Σέρρες⁵⁷, και στα χωριά των Σερρών Εμμανουήλ Παπάς⁵⁸, Πεντάπολη και Χρυσό. Στην Πεντάπολη⁵⁹ και στο Χρυσό οι γυφτοπούλες γιόρταζαν τον Λάζαρο την ημέρα της γιορτής του κι όχι μια βδομάδα νωρίτερα, όπως γινόταν στη Βισαλτία και στις Σέρρες.

57. Δες Α. Τ., σ. 99: «Αμέ τι; Σάματις αυτές [οι Λαζαρίνες των Σερρών] είναι οι γύφτισσες που βγαίνουν οκτώ μέρες πριν από 'τον Λάζαρο' και τραγουδούν τον 'φτωχό Λάζαρο'; Αυτές μάτια μου, είναι από νοικοκυρόσπιτα, κι ας είναι φτωχούλες».

58. Σ. Μ.: «Μόνο γυφτοπούλες τραγουδούσαν τον Λάζαρο».

59. Α. Μ.: «Το Σάββατο του Λαζάρου...Ερχόταν στο χωριό γυφτοπούλες (νεαρές) και γύφτισσες (γυναίκες μεγαλύτερες), φανταχτερά ντυμένες με τα μακριά φουστάνια τους.... Τριγύριζαν στα σοκάκια του χωριού χορεύοντας έξω ή μέσα στις αυλές των σπιτιών ανά ξευγάρια, μια γυφτοπούλα με μία γύφτισσα...». Χόρευαν και τραγουδούσαν μια παραλλαγή του τραγουδιού της Βισαλτίας *Ήρι Λάζαρους*. Δες και Ν. Πα. 4, αρ.τρ. 666.0-666.5.

Όταν τα τσιγγανόπουλα τραγουδούσαν στο Χρυσό, που έλεγαν τα δικά τους τραγούδια, οι νοικοκυρές τα έριχναν νερό με ένα ποτήρι⁶⁰. Από τη μια μεριά το λαζαριανό τραγούδι του Χρυσού που προαναφέρθηκε κι από την άλλη το κατάβρεγμα στα τσιγγανόπουλα, θυμίζουν τη Μπιρμπιρίτσα της Λυγαριάς και το έθιμο Ντουντουλές της Νιγηρίτας⁶¹. Ανάλογο έθιμο με το κατάβρεγμα υπήρχε και στην Πεντάπολη, ήταν άσχετο όμως με τις Λαζαρίνες.

Η αναβίωση του εθίμου

Στις Σέρρες, με πρωτοβουλία του Λυκείου Ελληνίδων Σερρών, αναβιώνει το έθιμο από το 1997⁶², με τις Λαζαρίνες να ομορφαίνουν το κέντρο της πόλης με τα τραγούδια και το χορό τους, ενώ στη Βισαλτία το έθιμο αναβιώνει από τις αρχές του 21ου αιώνα στην Τερπνή και στο Δημητρίτσι.

Το 2002, μετά την έκδοση του βιβλίου ΟΙ ΛΑΖΑΡΙΝΕΣ ΤΗΣ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ, εκδηλώθηκε στην Τερπνή ζωντανό ενδιαφέρον για την αναβίωση του εθίμου. Ο Σύλλογος Γυναικών της Τερπνής, μαζί με το Σύλλογο Γονέων του Δημοτικού Σχολείου και τους δασκάλους του χωριού, έχοντας πλέον στη διάθεσή τους την περιγραφή του εθίμου και τα λαζαριανά τραγούδια, επεχείρησαν να ξαναζωντανέψουν το έθιμο. Έπιασαν τα πράγματα από την αρχή και σε λίγες μέρες ήταν έτοιμες οι καινούριες Λαζαρίνες. Και το πρωί, το Σάββατο του Λαζάρου του 2002, το χωριό γέμισε από τους χορούς και τα τραγούδια που σκόρπισαν οι καινούριες Λαζαρίνες. Ξαναζωντάνεψε το έθιμο και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Αυτό που γίνεται βέβαια στην Τερπνή με την αναβίωση δεν είναι το παλιό έθιμο.

Μια άλλη εικόνα από την αναβίωση του εθίμου δίνεται και από την πιο κάτω περιγραφή⁶³.

Δεν μένει μόνο ως μια μουσειακή εκδήλωση. Χωρίς να έχει ακρι-

60. Μ. Θ.: «...για να βρέξει».

61. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τρ. 757.0.

Ο θεός να δώσει βροχή να πέσει,||αλίμονο στον ντουντουλέ. (δισ)

Βροχή πέφτει, χρυσάφι πέφτει||αλίμονο στον ντουντουλέ. (δισ)

Σε περίοδο ξηρασίας το τραγουδούσε και το χόρευε στην αγορά της Νιγηρίτας ένα κορίτσι, τσιγγανόπουλο 15-17 χρόνων, στολισμένο με λουλούδια και φωνάζοντας ντουντουλές. Οι Νιγηριτινοί τότε το κατάβρεχαν πιστεύοντας ότι έτσι θα έφερναν τη βροχή. Το τραγούδι λεγόταν στην τουρκική γλώσσα. Η μετάφραση είναι του Α. Θηλυκού. Ανάλογο έθιμο υπήρχε και στη Νικόκλεια με πρωταγωνιστή έναν φτωχό άνδρα του χωριού που ήταν ντυμένος με λυγαριές. Δες και Γ. Αγ. «Οι ντουντουλέδισ» σ. 54, όπου υπάρχει και μουσική σημειογραφία.

62. Σ. Ε.: «Τις ντύσαμε όπως περιγράφει η Α. Τ., με τα γιορτινά των κοριτσιών της εποχής».

63. Δες Ν. Πα. 5, σ. 147.

Οι Λαζαρίνες στο νομό Σερρών

βώς το χαρακτήρα που είχε πριν εγκαταλειφθεί το έθιμο, τότε που λειτουργούσε συγκεκαλυμμένα και ως παντρολόγημα των κοριτσιών, δίνει χαρά σ' όλο το χωριό. Δίνει πηγαία χαρά στα παιδιά που συμμετέ-

Από την πρώτη αναβίωση του εθίμου στις Σέρρες, το 1997.
Αρχείο Λυκείου Ελληνίδων των Σερρών.

Από την πρώτη αναβίωση του εθίμου στην Τερπνή, το 2002.
Αρχείο Συλλόγου Γυναικών Τερπνής.

χουν, στις μανάδες και στις γιαγιάδες που ντύνουν και στολίζουν τα κορίτσια τους και τις εγγονές τους. Δίνει όμως χαρά και σ' όλους τους Τερπνιώτες, που βλέπουν να ομορφαίνει μια ανοιξιάτικη μέρα, όπως ομορφαινε έναν καιρό. Όλη αυτή η χαρά στο χωριό, κλείνεται σε μια φράση ενός συγχωριανού μου στη γιορτή του 2008. «Νίκο», μου είπε, «έφερα την εγγονή μου από τη Θεσσαλονίκη για να γίνει Λαζαρίνα και δεν ξέρεις πόσο χαίρεται». Κι έκλεισα τη δική μου απέραντη χαρά στην απάντηση: «Εγώ να δεις πόσο χαίρομαι Γιώργο».

Αλλά και στο Άγιο Πνεύμα, όπως αφηγήθηκε ο Σ.Β., αναβιώνει το έθιμο τα τελευταία πέντε χρόνια.

Γενικώς στην αναβίωση του εθίμου, δεν ετοιμάζονται τα παιδιά όπως παλιά όλη τη Σαρακοστή, ούτε μαθαίνουν όλα τα τραγούδια που ήξεραν οι παλιές Λαζαρίνες. Ίσως δεν έχει και νόημα σήμερα να λένε οι Λαζαρίνες:

«Μπρε, γω σι ξέρου ποια αγαπάς, μα δεν του φανιρώνου⁶⁴,...».

Έτσι ή αλλιώς, όμως, όπου αναβιώνει το έθιμο όλοι εύχονται να κρατήσει αυτή η προσπάθεια της αναβίωσης. Κι όλοι ελπίζουμε να έχει συνέχεια το ενδιαφέρον των συλλόγων μας και των παιδιών μας. Θα είναι μια έκφραση της άρνησής μας να κοπούμε από τις ρίζες μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Α. Γ.:** Αστέριος Γούσιος, *Τα τραγούδια της πατρίδος μου, ήτοι Συλλογή τερπνών δημωδών ασμάτων αδομένων εν τη κατά Πάγγαιον χώρα*, Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου «Η καλαισθησία», 1901.
- Α. Κ.:** Άλκης Κυριακίδου Νέστορος, *Λαογραφικά μελετήματα*, Εκδόσεις Νέα σύνορα.
- Α. Τ.:** Άννα Τριανταφυλλίδου, *Άλλοι καιροί, Μακεδονικά ηθογραφήματα*. (Λύκειον των Ελληνίδων), Αθήναι 1958.
- Γ. Αγ.:** Γιώργου Κ. Αγγειοπλάστη, *40 τραγούδια της πόλης των Σερρών*, Σέρρας 1994.
- Γ. Κ.:** Γιώργος Καφταντζής, *Τα δημοτικά τραγούδια του Ν. Σερρών*, Έκδοση της Σερραϊκής Πολιτιστικής Εταιρείας, Σέρρες 1978.
- Γ. Μ.:** Γ. Μέγας, *Ελληνικά έορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήναι 1963.
- Δ. Ρ.:** Δημήτριος Β. Ρίγγος, *Πασχαλόγιορτα στα Γρεβενά*, Θεσ/νίκη 2002.
- Δ. Φ.:** Δημ. Β. Φούρλας, «Ο Λάζαρος στο Νεοχώρι της Ναυπακτίας», Ανάτυπο εκ της *Λαογραφίας*, τομ. Κ', Αθήνα 1962.
- Ε. Μ. Α. Σ.:** Μέγας Αλέξανδρος Λευκοπηγής, *Λαζαριάτικα Πασχαλιάτικα Τραγούδια Λευκοπηγής*, Λευκοπηγή 2014.
- Κ. Ε. Σ.:** Κωνσταντίνος Ε. Σιαμπανόπουλος, *Οι Λαζαρίνες. Ένα έθιμο της Αιωνής και της περιοχής Τσιαρσιαμπά Νομού Κοζάνης*, Έκδοση Συνδέσμου

64. Δες Ν. Πα. 4, αρ. τηρ. 634.0.

- Γραμμάτων και Τεχνών Νομού Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1973.
- Κ. Σ.:** Κωνσταντίνος Σιαμάκης, «Τα κάλαντα», Άρθρο στην δέμηνη έκδοση *Η Τερπνή*, από αρ. φ. 42/2001, του Συλλόγου των Τερπνιωτών της Θεσ/νίκης.
- Λ. Β.:** Λαογραφικόν υλικόν Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Βισαλτίας (Λ.Β.). Ανέκδοτη εργασία των δασκάλων της περιοχής, (σχ. έτος 1963-64). Φυλάσσεται στα αρχεία του Γραφείου Π. Ε. Βισαλτίας και στα Γενικά Αρχεία του Κράτους στις Σέρρες.
- Μ. Σ.:** Μαρία Ανδρουλάκη, «Από τα Πασχαλιάτικα της περιοχής Τρικάλων και Καλαμάτας», Έκδοση Φιλολογικός Ιστορικός Λογοτεχνικός Σύνδεσμος Τρικάλων, Ανάτυπο *Τρικαλινά*, τ. 15^{ος} (1995).
- Ν. Πα.:** Νίκος Α. Πασχαλούδης 1. *Τα Τερπνιώτικα και τα Νιγριτινά*, 2^η έκδοση στη διεύθυνση www.nikospaschaloudis.gr, Σέρρες 2013. 2. *Τότε που παίζαμε, Τα παραδοσιακά παιχνίδια της Βισαλτίας Σερρών*, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 2001, Θεσ/νίκη 2008. 3. *Οι Λαζαρίνες της Βισαλτίας, 69 Λαζαριανά τραγούδια με 100 παραλλαγές*, Έκδοση Συλλόγου Τερπνιωτών Θεσσαλονίκης, Θεσ/νίκη 2002. 4. *Δημοτικά τραγούδια, Η μουσική παράδοση της Νιγρίτας και της Βισαλτίας*, Έκδοση της Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων και Σωματείων Ν. Σερρών με έδρα τη Θεσσαλονίκη, Θεσ/νίκη 2007. 5. *Η Τερπνή, Αναφορές στο χτες και στο σήμερα*, Έκδοση του Συλλόγου Τερπνιωτών Θεσσαλονίκης «Η ΤΕΡΠΙΝΗ», Θεσ/νίκη 2012.
- Σ. Κ.:** Στίλπον Κυριακίδης, *Γλώσσα και λαϊκός πολιτισμός των νεωτέρων Ελλήνων*, Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήναι 1946.
- Χ. Β.:** Χρήστος Π. Βάκουλης, *Παραδοσιακά Τραγούδια, Λαϊκή και Θρησκευτική Παράδοση του Αγίου Πνεύματος και των Νταρνακοχωριών Ν. Σερρών*, Πολιτιστικός Σύλλ. Θεσσαλονίκης «Αγιον Πνεύμα», Θεσσαλονίκη 2008.
- С. F.:** Claude Fauriel, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999.
- Τ. Α.:** T. Abbott, *Λαϊκός Μακεδονικός Πολιτισμός*, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 2009.
- Y. H.:** Yvonne Hunt (Υβόννη Χαντ), *A Nest of Gold/Μια Φωλιά από Χρυσάφι*, Κέντρο Μελέτης Παραδοσιακών Χορών «Κύκλος», Θεσσαλονίκη, Εκτύπωση: Κυριάκος Καρακουλακλίδης, 2014.

Πληροφορητές

- Α. Μ.:** Απόστολος Μελισσάς (1958), Πεντάπολη Σερρών.
- Γ. Κα.:** Γιώργος Καλίγκας (1952), πρώην Πρόεδρος του Μορφωτικού Λαογραφικού Ομίλου Βαμβακόφντου Σιντικής Σερρών.
- Γ. Κέ.:** Γιώργος Ηλ. Κέππας (1947), πρώην Πρόεδρος του Μορφωτικού Λαογραφικού Ομίλου Βαμβακόφντου Σιντικής Σερρών.
- Μ. Θ.:** Μπανάσας Θόδωρος (1938), Χρυσό Σερρών.
- Σ. Β.:** Στέργιος Βάκουλης (1980), μέλος του Δ.Σ. και πρώην Πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου Αγίου Πνεύματος.
- Σ. Ε.:** Στέλλα Ελευθεριάδου (1945), Πρόεδρος Λυκείου των Ελληνίδων Σερρών.
- Τ. Αρ.:** Αργυρή Τούμπαλη (1937), Χρυσό Σερρών.

NIKOS L.PASCHALLOUDIS

THE CUSTOM OF LAZARINES IN THE PREFECTURE OF SERRES

Abstract

The custom of Lazarines is associated with the Resurrection of Lazarus. It is a traditional event performed in many areas of Serres, among which is the province of Visaltia, in the past. This custom was very popular in some areas until the mid-1950s and then gradually waned until around 1970, when it was abandoned completely. Some of the author's books describe this tradition and record 80 "lazariana" songs from Visaltia, along with their 132 variations. Therefore, only two of all these songs and their variants refer to the Resurrection of Lazarus that was actually celebrated. This contradiction is rather misleading, because "lazariana" songs actually have their origins in ancient carols that initially had no religious references. That means that ancient carols that survived during the expansion of Christianity, keeping simultaneously the absence of religious references and other elements of ancient carols, evolved to be the "lazariana" songs. The text above intends to explain this seemingly contradictory fact, to report the custom of Lazarines also in other areas in the Prefecture of Serres and to associate it with other traditional "Lazarines" events in Greece.

Thanks to the initiative of cultural clubs the custom of Lazarines is nowadays revived. This revival began in Serres at 1997, in Terpni and Dimitritsi in the early 21th century and in Agio Pnemya during the last five years.